

La premsa com a mirall i projecció d'una força política: ERC, 1931-1939

Albert Balcells i González

Catedràtic d'Història Contemporània a la Universitat Autònoma de Barcelona

RESUM. L'article ofereix el context i els antecedents, atès que el canvi polític, incruent però revolucionari, del 14 d'abril de 1931 no va ser cap improvisació atzarosa. La premsa de masses, que arribà en els anys trenta a un cert grau de plenitud, no era sols una finestra al món sinó que contribuïa a construir la imatge del món on inserir l'experiència quotidiana individual i col·lectiva. És difícil arribar a una conclusió pel que fa a la qüestió de fins a quin punt el periòdic de partit contribuïa a l'èxit d'una força política o fins a quin punt simplement reflectia un corrent previ d'opinió. Però està clar que sense la formulació i la plasmació en paper d'un corrent d'opinió, aquest no pren cos, de la mateixa manera que necessita una organització en forma de partit per a projectar-se en les institucions de govern.

Paraules clau: republicanisme · nacionalisme · catalanista · premsa de combat

Haig de començar donant les gràcies per haver-me convidat a participar en aquest col·loqui sobre la història de la premsa d'Esquerra Republicana. Entenc que havent-hi una ponència dedicada a les capçaleres i una altra als periodistes a càrrec respectivament de dos mestres en història de la premsa, s'espera que jo ofereixi més aviat el context i els antecedents, atès que el canvi polític, incruent però revolucionari, del 14 d'abril de 1931 no va ser cap improvisació atzarosa. Tenia darrera una llarga tradició i comptava amb un conjunt de centres republicans locals, d'ateneus, casinos i cases del poble disseminats per la major part de Catalunya amb la seva premsa, i aquesta, malgrat la seva precarietat, havia servit durant decennis de nexa d'adoctrinament, de mobilització i de relació entre les bases i els dirigents. Aquells centres oferien una sociabilitat quotidiana alternativa amb les seves festes commemoratives, les seves vetllades literàries, els seus aplecs, els seus balls, el seu teatre d'aficionats, les seves biblioteques, les seves germandats, les seves tertúlies.

Eren uns llocs on la premsa republicana catalanista era llegida, de vegades en veu alta, i jugava un paper bàsic en les campanyes electorals generals, municipals i provincials.

La premsa de masses, que arribà en els anys trenta a un cert grau de plenitud, no era sols una finestra al món sinó que contribuïa a construir la imatge del món on inserir l'experiència quotidiana individual i col·lectiva. I encara era més així aleshores, quan la radio tot just començava a compartir amb la premsa el rol de comunicador del saber quotidià.

A nivell general és difícil arribar a una conclusió pel que fa a la qüestió de fins a quin punt el periòdic de partit contribuïa a l'èxit d'una força política o fins a quin punt simplement reflectia un corrent previ d'opinió. Però està clar que sense la formulació i la plasmació en paper d'un corrent d'opinió, aquest no pren cos, de la mateixa manera que necessita una organització en forma de partit per a projectar-se en les institucions de govern.

Una sola data és suficient per a demostrar la importància atorgada a la premsa per ERC: al costat dels 76 centres republicans de tot Catalunya que intervingueren en la fundació del partit en la Conferència d'Esquerres Catalanes del 19 de març de 1931, hi participaren els representants d'11 periòdics. Com ha indicat Maria Dolors Ivern, totes les poblacions de Catalunya de més de deu mil habitants comptaven amb algun periòdic adherit a ERC, de manera

que a les dinou localitats catalanes amb més de deu mil habitants, a totes, llevat de Tortosa, n'hi havia un. El principal partit oponent, la Lliga Regionalista i després Lliga Catalana, també comptava amb la seva xarxa de publicacions a dotze de les dinou poblacions amb deu mil habitants o més. La pluralitat indica que a moltes capitals comarcals existia un sistema propi i gairebé complet de premsa, tal com Jaume Guillaument va subratllar fa temps.

Cal tenir en compte, a més, que durant la primera meitat dels anys trenta la premsa diària barcelonina assolí el seu grau de màxima difusió i influència social. La seva tirada global arribà al mig milió d'exemplars segons informava el 1935 Prat Gabaldí al seu llibre *Publicidad racional*. Com que la població de Catalunya era inferior a la meitat de l'actual i l'analfabetisme encara es trobava entre el 15 i el 13 % de la població adulta, resulta que en termes relatius i potser en termes absoluts la premsa diària de pagament tenia una difusió superior a l'actual. Es tractava d'un procés que s'havia accelerat als anys anteriors. Entre 1920 i 1936, abans de la guerra, la superfície en paper dels diaris barcelonins va créixer entre quatre vegades en el cas de la de *La Vanguardia*, el 110 % en el cas d'*El Diluvio* i un 29 % en el cas de *La Veu de Catalunya*, segons Enric Marín.

A Catalunya, els anys trenta són de grans novetats en l'àmbit periodístic: la introducció del gravat en buit; l'ascens del fotoperiodisme; la gran expansió de la premsa esportiva (*El Mundo Deportivo* esdevé diari, al costat de *L'Esport Català*, *Xut* i *La Rambla*); el periodisme d'investigació amb noms com Josep M. Planas, Carles Sentís, Avelí Artís Gener i Irene Polo; la presència a les redaccions de les primers dones; la interacció amb la ràdio, que ja comptava amb mig milió de radiooients a Catalunya, un impacte que era assumit per un nou diari del vespre, *L'Instant*, lligat a Radio Associació de Catalunya i vinculat al grup de premsa de la Lliga Catalana, i, per últim, la catalanització gairebé total de la premsa comarcal alhora que els nous periòdics a Barcelona sortien en català mentre els diaris en la llengua pròpia, que havien passat entre 1927 i 1930 d'11 a 15, arribaven a 22 al 1933 i sumaven el 25 % de la tirada global dels diaris en front del 15 % de 1927.

Els antecedents d'una premsa de combat

Aquí ens centrem en la premsa republicana i catalanista, i cal advertir que comptava amb uns antecedents vuitcentistes notables. La tradició republicana a Catalunya es remuntava al 1842 amb el periòdic *El Republicano* d'Abdó Terrades, autor del primer himne republicà en català, *La Campana*,

molt anterior a la versió catalana de *La Marsellesa*, que va poder ser cantada el 14 d'abril de 1931 juntament amb *Els Segadors*. El primer diari en català havia estat obra d'un republicà federal, Valentí Almirall, iniciador del catalanisme polític: el *Diari Català*, que es publicà entre 1879 i 1881.

En la llarga travessa del desert que representà el mig segle i escaig que va de la Primera República a la Segona, van haver moments en què semblava que aquell ideal de llibertat, igualtat i fraternitat no estava lluny, però, a mesura que transcorria el primer quart del segle XX, la República apareixia cada cop més remota i inassolible. Fins i tot als ulls d'alguns començava a semblar un ideal superat, d'altre temps.

El pas del vell federalisme regionalista al nacionalisme català d'esquerra havia anat acompanyat de vegades de la catalanització total o parcial de periòdics republicans. Al mateix temps, en la mesura de les seves possibilitats, aquests periòdics havien hagut de adaptar-se, amb més o menys èxit, a la transició de la premsa d'opinió vuitcentista a la premsa d'informació del XX, dotada d'una estructura d'empresa en el marc de la nova indústria de la cultura. Publicitat, activitat cultural, espectacles, esports, economia, política internacional eren elements que la premsa de partit havia de tenir per tal d'oferir als seus lectors allò mateix que trobaven en els rotatius industrials. Aquells que aconseguiren adaptar-se, ni que fos parcialment, sobrevisqueren i constataren que l'èxit comercial era condició de la influència ideològica.

El progrés del republicanisme depenia de que la política de masses substituís la política de notables i la premsa de masses acompanyava aquesta evolució dins una societat, la catalana, cada vegada més industrialitzada i urbanitzada, però en un marc, l'hispanic, encara rural i subdesenvolupat, on no semblava viable un règim semblant a la coetània i veïna Tercera República Francesa.

Durant la primera dècada del segle XX el republicanisme havia arribat a predominar a l'Ajuntament de Barcelona, havia arrabassat escons parlamentaris de districtes catalans als dinàstics i havia competit amb èxit fluctuant amb la Lliga Regionalista. Una part important dels republicans catalans va entrar el 1906 a la Solidaritat Catalana, però la major part del republicanisme barceloní va ser antisolidària i lerrouista. Uns i altres es van veure desbordats tres anys després per la darrera bullanda vuitcentista, la Setmana Tràgica de juliol de 1909.

El catalanisme conservador anava avançant i el seu gradualisme va obtenir l'èxit de la Mancomunitat de Catalunya de 1914. Per aturar el retrocés republicà tingué lloc l'aliança electoral de 1914 entre la Unió Federal Nacionalista Republicana de Pere Coromines i el Partit Radical de Lerroux. Resultà un desastre.

A partir de 1914 la Lliga Regionalista de Cambó, Prat de la Riba i Puig i Cadafalch guanyà les eleccions a Barcelona. Entre el 1914 i el 1923 la Monarquia trontollava i l'oligarquia política del bipartidisme alternant es descomposava, però la República semblava cada vegada més llunyana. La potència del moviment obrer sota direcció anarcosindicalista a partir de 1918 no es traduí en un creixement electoral del republicanisme sinó que l'abstenció va créixer a costa de les esquerres.

La confluència i la síntesi del republicanisme de tradició federal amb el nacionalisme català d'esquerra s'anà produint durant la travessa del desert d'un moviment, condemnat a l'oposició permanent al llarg de mig segle llarg. En aquest temps els centres republicans locals sobrevisqueren amb notable autonomia a les successives coordinadores barcelonines. Abans de 1923 el republicanisme catalanista estava representat per uns quants diputats amb base electoral pròpia als respectius districtes, sense una estructura efectiva per a tot el territori.

Sovint ERC apareix com la unificació d'Estat Català de Francesc Macià, les restes del Partit Republicà Català de Lluís Companys i el grup de *L'Opinió*, setmanari de debat de signe laborista, convertit en diari arran de les eleccions que portaren al canvi de règim. Però sense els nombrosos centres republicans que havien sobreviscut o s'acabaven de formar, amb notable independència, a gairebé totes les comarques catalanes, el partit no hauria adquirit el caràcter de força hegemònica, una posició adquirida no sols dins del catalanisme sinó dins de la política catalana sencera, un predomini revalidat a les consultes electorals posteriors a les municipals del 12 d'abril de 1931, com ara a les eleccions de juny de 1931 a les Constituents, les de novembre de 1932 al Parlament de Catalunya, les municipals de gener de 1934 i les generals de febrer de 1936. En la fundació d'ERC, al març de 1931, hi participaren 76 societats amb nom i cognom: només 13 eren de Barcelona, 26 de la seva província, 14 de la de Lleida, 12 de la de Girona i 11 de la de Tarragona.

La premsa republicana i catalanista de comarques, gairebé tota, es prestà a fer de portaveu d'ERC al mateix temps que passava a publicar-se en català. En són exemples

L'Autonomista dels germans Darius i Carles Rahola a Girona, *L'Acció* a Terrassa, *Empordà Federal* de Figueres, *La Jornada*, successora d' *El Ideal* de la Joventut Republicana de Lleida, *El Dia* de Manresa, el setmanari reusenc *Foment*, nascut el 1906, i *El Programa* de Sant Feliu de Guíxols. Al mateix temps, una revista barcelonina tan popular i consolidada com *La Campana de Gràcia* passava a mans del grup editor d'ERC, l'Editorial Llibertat, si bé el setmanari desapareixeria després del sis d'octubre del 1934.

Premsa de partit, afiliats i votants

Encara que per a un partit era imprescindible comptar amb un diari, no sempre els resultats electorals corresponien a la possessió de mitjans propis i considerables de premsa. Així ERC guanyà de manera rotunda les eleccions transcendentals del 12 d'abril de 1931 comptant únicament amb un setmanari convertit precipitadament en diari: *L'Opinió*. En canvi Acció Catalana patí una desfeta que ja no superaria, malgrat comptar amb dos diaris —*La Publicitat* i *La Nau*— i d'un setmanari tan acreditat com *Mirador*. La confiança en aquests mitjans que li havia fet rebutjar l'aliança que li havia ofert Macià en òptimes condicions per Acció Catalana. Tres anys després el mateix partit hauria d'acceptar una aliança amb ERC però en situació subordinada.

Entre la tirada d'un diari de partit, el seu nombre d'afiliats i els resultats electorals no existí una correspondència automàtica. *L'Opinió* tirava 65.000 exemplars la segona meitat de 1931 i el primer congrés ordinari d'ERC registrava 45.000 afiliats alhora que a les eleccions del 28 d'abril de 1931 a Corts constituents el partit obtenia 90.000 vots tan sols a la ciutat de Barcelona sense comptar una xifra encara superior a la província. En canvi en el seu pitjor moment, el de les eleccions generals de novembre de 1933, ERC veia com la tirada de *La Humanitat* era similar al nombre de vots obtinguts a la ciutat de Barcelona: 58.000. Novament la tirada del diari del partit – 50.000 exemplars – era netament inferior als seus resultats electorals quan arribà la victòria del febrer de 1936, però en aquest cas caldria sumar els exemplars que publicava *La Publicitat* i *El Diluvio* als de *La Humanitat* en funció de l'aliança de les esquerres, que assolí 250.000 vots tan sols a la ciutat de Barcelona.

Encara que resulta molt problemàtic donar xifres de tirada en aquests anys i que no hi ha més que dues estadístiques contradictòries per a 1935, sembla que *La Humanitat* superà *La Publicitat* i *La Veu de Catalunya* però no *El Diluvio*.

Aquest és signe evident de la permanència de la diglòssia malgrat el progrés de la normalització lingüística. El fet reflectia també la capacitat d'arribar a un públic més gran amb un grau de populisme i un nivell intel·lectual més baix per part del vell diari republicà, *El Diluvio*, que seguia mostrant-se orgullós de la seva independència. *La Humanitat* tractava de tenir un nivell intermedi entre *El Diluvio*, més vulgar, i *La Publicitat*, diari aquest de les classes mitges instruïdes.

Fins i tot les millors xifres que ens presenten *La Humanitat* com el segon diari barceloní, superant diaris d'empresa com *El Dia Gráfico*, *Las Noticias* o *El Noticiero Universal*, la deixen molt per sota de *La Vanguardia* amb la seva tirada de 250.000. Ens trobem amb un altre signe alhora de la permanència de la diglòssia i de la desconfiança del públic envers els diaris de partit.

En qualsevol cas no s'ha d'oblidar que, malgrat el pes aclaparador de la premsa de Barcelona, on es publicaven 8 diaris en català i 20 en castellà, la situació a la resta de Catalunya durant el quinquenni republicà era la inversa: 14 diaris en català, 9 en castellà i un de bilingüe.

Diaris que anticipen partits

El partit hegemònic, ERC, va voler tenir el seu diari, *La Humanitat*, però en el passat s'havien donat casos notoris de diaris que no sols havien nascut abans que el partit corresponent sinó que li havien servit de nucli impulsor. Aquest havia estat el cas de *La Veu de Catalunya*, diari a partir de 1899, abans de la constitució de la Lliga Regionalista de Catalunya al 1901. També va passar el mateix amb *El Poble Català* (1904), que s'anticipà a la conversió del grup en partit al 1906: el Centre Nacionalista Republicà. Igualment, un altre exemple del mateix, va ser el del setmanari *L'Opinió* (1928), que tingué un paper important en la fusió que donà lloc a ERC al 1931, esdevingué diari després de la victòria del 12 d'abril d'aquest any, i tornà a ser la plataforma de l'escissió/expulsió de setembre de 1933, que originà l'efímer Partit Nacionalista Republicà d'Esquerra.

La importància d'un diari com a eix d'un partit, explica que dissidències generessin de seguida el portantveu propi, com en el cas de l'encapçalada per Lerroux quan es va veure privat de la direcció de *La Publicidad* i fundà *El Progreso* al juny de 1906, que precedí la constitució del Partit Republicà Radical al desembre de 1907. També fou el cas

d'Acció Catalana, que, un cop constituïda en part per l'escissió de la Lliga Regionalista, de seguida adquirí i catalanitzà *La Publicitat* el 1922.

Dificultats de convertir un diari de partit en un d'informació general

No era fàcil l'empresa de convertir diaris de partit en diaris d'informació general amb capacitat per a estendre la seva influència ideològica més enllà dels militants i d'assegurar, així, amb un mínim èxit comercial, la viabilitat econòmica d'un òrgan de comunicació entre els propis partidaris. Amadeu Hurtado explica l'esforç de convertir *La Publicitat* en un diari destinat al gran públic en lloc d'un butlletí entre doctrinal i oficial d'Acció Catalana. Hurtado s'enorgullia d'haver aconseguit "que fos sens dubte el diari que va tenir en la premsa catalana del seu temps la més gran influència en la renovació de procediments periodístics". La introducció del reportatge d'investigació va ser una de les novetats i sobresortia en aquest gènere Josep M. Planas, que pagaria amb la vida, l'estiu de 1936, la seva valentia. Però també diu Hurtado a les seves memòries que *La Publicitat* "estava lluny de ser un èxit. Els correligionaris, habituats al seu butlletí, amb dos articles doctrinals i un tema lleuger a primera plana, cada dia i al mateix lloc i gairebé de les mateixes dimensions, que firmats o no, sempre sabien de qui eren, sense que en altres planes, fora d'algunes de setmanals sobre poesia, els interessats res més que el noticiari del partit, estaven molests de trobar-se amb un diari per al públic que era com una profanació de la pròpia llar. I, en canvi, el públic, també acostumat a saber què era un diari de partit, en prescindia perquè creia que no era per a ell. Tenia molt més crèdit el diari d'Esquerra *La Humanitat* que havia crescut ràpidament com, abans, *El Progreso* de Lerroux, pel mateix motiu que el fet de tenir-lo com a subscriptor o comprador equivalia a tenir per deu cèntims el títol de company de causa dels qui manaven".

Esquerra Republicana, partit hegemònic

ERC no sols va aconseguir les majories absolutes, amb excepció de les legislatives de novembre de 1933, sinó que la seva capacitat hegemònica damunt l'espai de centre-esquerra va comportar la satel·lització de la Unió Socialista de Catalunya des del 1931, i d'Acció Catalana, associada al govern des del gener de 1934, alhora que ERC era capaç d'aconseguir la reabsorció i neutralització dels dissidents del grup de *L'Opinió*, que, expulsats al setembre de 1933, passaren a ser inclosos en el govern quatre mesos després.

Aquestes aliances comportaven que les veus fins aleshores crítiques de *La Publicitat* i de *L'Opinió* deixessin de ser-ho per a defensar la mateixa línia d'ERC i, a més, *L'Opinió* no sobreviuria als fets del sis d'octubre de 1934.

La inestabilitat política de la jove democràcia

La República va arribar sense sang, al mig d'una aparent unanimitat, i aquesta manera d'instaurar-se no feia pensar que aquell clima duraria tan poc. Amb la República aconseguida, la premsa republicana patí una certa crisi d'identitat. Deixant de banda monàrquics del règim caigut—el *Diario de Barcelona*— i carlistes —*El Correo Catalán*—, tota la premsa que acatava el nou règim podia considerar-se republicana amb graus diversos d'identificació. La República havia deixat de ser un objectiu en ella mateixa per a esdevenir un simple marc institucional amb possibles continguts diversos.

Però el consens al voltant del nou règim no es produí. I no sols per culpa dels partidaris del règim caigut, sinó també perquè aviat el discurs excloent de l'adversari s'anà imposant i molts republicans —no tots— consideraven que la República era patrimoni dels qui l'havien portada. Fins i tot alguns la consideraren un simple instrument rebutjable si no responia immediatament a les seves aspiracions i al seu programa. La guerra civil no era inevitable, en contra del que va dir la historiografia franquista i del que diu la neofranquista per a justificar l'aixecament militar del 19 de juliol de 1936, que s'havia d'haver evitat a qualsevol preu. Ara bé, la violència política i el discurs de la catàstrofe salvadora feren cada vegada més difícil evitar la guerra fratricida. La fosa creixent entre dretes i esquerres impedí el consens republicà.

El sis d'octubre de 1934 es sublevava un govern de la Generalitat en nom de la República del 14 d'abril que considerava adulterada i en perill de destrucció. Després d'aquella revolta que durà només deu hores, la premsa republicana tornà a conèixer a Catalunya les suspensions. Per a sobreviure va recórrer novament, com en temps anteriors, al canvi de capçaleres amb el mateix personal però sota la censura prèvia, és a dir una situació que recordava aquella que s'havia considerat superada per sempre al 1931.

ERC comptava amb una base social amplíssima que anava des de l'obrer qualificat al petit empresari, des del pagès parcer i el dependent de comerç fins al tècnic assalariat i el

professional liberal. Aquesta base interclassista era la seva força però també la feia més vulnerable a les contradiccions d'interessos en un temps de crisi econòmica i desocupació, que dificultaven les grans expectatives de canvi social que s'havien associat a la República amb un ràpid pas a la decepció. Les lluites internes per a unificar i disciplinar un partit mal soldat com ERC es centraren en el difícil maridatge de dues tradicions divergents: la catalanista federal, molt atenta a una aliança amb les esquerres espanyoles, i la nacionalista radical catalana, fins feia poc independentista. Abans i després del desastre del sis d'octubre de 1934 fraccions organitzades van disputar-se la direcció del partit. Finalment, després del daltabaix del sis d'octubre de 1934 el separatisme de tradició insurreccional, el d'Estat Català, seria finalment el derrotat i l'obligat, poc abans de la guerra civil, a formar un partit propi i separat.

Amb la victòria del Front d'Esquerres de febrer de 1936 semblava restablerta la República del 14 d'abril i aquells que l'havien portada, sortien del presidí per a tornar al palau de la Generalitat. Però es preparava una guerra civil, que aniria contra la Catalunya autònoma republicana alhora que esdevindria també una guerra civil entre catalans.

Ans abans d'aquesta tragèdia els dos grans partits catalanistes: ERC i Lliga Catalana, haurien pogut contribuir a l'estabilització de la Segona República espanyola. Amb menys del 12 per cent de la població d'Espanya, Catalunya tenia el 22 % dels automòbils i consumia el 31 % de l'energia elèctrica. Tenia un 15 % d'analfabets en front del 30 % d'Espanya considerada globalment. França en tenia un 5 %. Hagueren tres intents insurreccionals anarquistes durant els primers tres anys del nou règim, però mancats de suport de masses a Catalunya. Pel seu grau de desenvolupament econòmic, de densitat i extensió de les capes mitjanes i pel nivell d'instrucció, a Catalunya era més viable una democràcia de l'estil de la veïna Tercera República Francesa. N'estava lluny l'Espanya subdesenvolupada on l'espectativa de la reforma agrària conduí ràpidament a una crispació dels antagonismes socials, abans reprimits. No podia Catalunya escapar de la crisi de la democràcia parlamentària que obrí a Europa el triomf del nazisme a Alemanya ni als efectes desestabilitzadors d'una gran crisi econòmica, tot i que aquí tenia proporcions menys greus que a altres països. La seguretat social era només embrionària en aquella època. Les circumstàncies eren certament adverses. Els dos partits que dominaven l'escena política catalana, encara que no l'espanyola, eren un partit reformista però no revolucionari —ERC— i un partit conservador però liberal —la Lliga— i aquest duo hauria d'haver estat capaç de no deixar-se

arrossegar per la bipolarització hispànica en lloc de contribuir-hi. Pel que fa a la prova de força del sis d'octubre de 1934, esquerra i dreta catalanistes es penediren massa tard d'haver-la propiciat i d'haver-se deixat portar a ella. Al 1936, tot just la política catalana estava començant a centrar-se quan es produí l'aixecament militar del 19 de juliol contra la República i contra la Catalunya autònoma, inseparables l'una de l'altra.

El daltabaix de la Guerra Civil i el canvi de context de la premsa republicana i catalanista

Encara que el règim republicà i la Generalitat van durar fins a la desfeta final de 1939, és un error col·locar en la mateixa capsua la República en pau – encara que inestable – amb la República en guerra. Després del 19 de juliol de 1936 ni el Parlament català era el mateix d'abans, ara eclipsat i amb tota l'oposició – la Lliga Catalana – fora de la llei, a l'exili o a l'altra bàndol, ni la separació entre Estat i Església tenia ben poc a veure amb les esglésies cremades i tancades al culte durant la guerra, ni les reformes socials del quinquenni republicà eren comparables a la col·lectivització de la major part de la indústria l'estiu de 1936. Més encara, no tots els que combatien els militars sublevats ho feien en nom de la República. El terme de front antifeixista és més correcte per a denominar aquella coalició heterogènia que no tenia els mateixos models ni projectes, de manera que els seus components només compartien la voluntat de vèncer als qui pretenien imposar una dictadura militar ultradretana. I cada vegada es va veure més clara aquesta diversitat interna fins arribar a l'enfrontament armat dels fets de maig de 1937 a Barcelona.

ERC semblava inseparable de la Generalitat que ella havia constituït i era el partit imprescindible a qualsevol instància de poder a Catalunya, però la USC ja no era el soci menor sinó un partener que arribaria a discutir-li el predomini perquè s'havia convertit en el Partit Socialista Unificat de Catalunya, adherit a la Internacional Comunista i partit germà del PCE, en aquells temps en que es pretenia conjugar contradictòriament l'estalinisme amb el frontpopulisme. La UGT havia deixat de ser una sindical anèmica a Catalunya. Ara, amb el seu ascens des de l'agost de 1936, apareixia com l'alternativa moderada a la CNT.

Els comunistes es declararen defensors de la República i de la democràcia, encara que “de nou tipus”, una prefiguració del que serien les “democràcies populars” de l'Està d'Europa després de la Segona Guerra Mundial. Si els

comunistes es declaraven republicans, l'especificitat republicana semblava deixar de ser exclusiva d'ERC i ACR dins d'una Catalunya on les dretes havien estat esborrades del mapa i els seus diaris i setmanaris havien estat confiscats o transformats per les organitzacions obreristes amb la sola excepció del *Diari de Barcelona*, que passà inicialment a mans d'Estat Català, que el catalanitzà, encara que després el perdés, passant a mans d'un comitè obrer cenetista.

ERC no es dotà de nous periòdics i en perdé alguns com *La Rambla*, que quedà en mans de les Joventuts Socialistes Unificades al 1937. El PSUC treia el diari *Treball*, producte de la confiscació del diari catòlic *El Matí*, alhora que la UGT s'apoderava de *Las Noticias*. Al mateix temps *Mirador* era requisat pel PSUC, sota la direcció d'Artur Perucho, abans de ser substituït el 1938 per *Meridià*. També el popular setmanari *L'Esquella de la Torratxa*, ara dirigit per Pere Calders, passava a estar sota la influència del PSUC per mitjà del Sindicat de Dibuxants Professionals. El POUM es feu amb la maquinària d' *El Correo Catalán* per a convertir en diari *La Batalla*, que ja treia 10.000 exemplars abans de la guerra i ara pogué duplicar aquesta tirada abans de ser suprimida arran de les lluites al carrer de principi de maig de 1937.

El cas de *La Vanguardia* fou especial per la seva tirada excepcional. D'una inicial incautació per la Generalitat, es passà després a un comitè obrer de control i més tard esdevingué el suport de la política del Govern de la República quan el presidí Juan Negrín i es traslladà de València a Barcelona.

La CNT, després d'anul·lar la confiscació per la Generalitat de *La Veu de Catalunya* i del seu vespertí *L'Instant*, feia desaparèixer els dos diaris de la Lliga Catalana per a traspasar la seva maquinària a *Solidaridad Obrera* abans d'aprofitar el seu personal per a treure *Catalunya* com a portaveu vespertí en català de la regional de la CNT, però només entre febrer de 1937 i maig de 1938, moment en que es convertí en *CNT* en castellà com a portaveu de la direcció espanyola, també traslladada a Barcelona.

Durant la segona meitat de 1936 la novetat en termes de comunicació de masses fou el creixement de la premsa socialista, comunista i anarcosindicalista a tot Catalunya, reflectint la nova correlació de forces. Periodistes d'ERC com Josep M. Massip i Joaquim Ventalló patiren amenaces i s'hagueren d'expatriar. Com a mínim ERC va aconseguir tenir el control del nou Comissariat de Propaganda de la Generalitat, per mitjà del dinàmic Jaume Miravittles. Va ser una entitat dotada d'un marge de llibertat considerable per a

intentar guanyar-se la simpatia de l'opinió de les potències liberals —França, Gran Bretanya i Estats Units—, les reticències de les quals expliquen el pacte de no intervenció. Al mateix temps la guerra civil comportà el progrés de la llengua catalana al conjunt de la premsa diària. Al 1938 a Barcelona es publicaven 7 diaris en català i 14 en castellà. A la resta de Catalunya s'accentuà el predomini de la premsa en català sobre la que s'editava en castellà. Però la guerra comportà una reducció de les capçaleres, del nombre de planes i de les tirades de la premsa. Els 28 diaris barcelonins d'abans de la guerra s'havien reduït a 21 i la premsa no diària encara havia experimentat un retrocés superior. Desaparegueren un centenar de publicacions no diàries a Catalunya.

Un partit imprescindible però ja no hegemònic

La presència d'ERC continuava sent ineludible a qualsevol dels òrgans de poder, antics i nous, però el marc revolucionari havia arribat molt més lluny del que el partit de Lluís Companys havia imaginat en el moment de la seva fundació. ERC havia nascut fent seus els imperatius de la justícia social i havia tingut militants i votants obrers. Després del 19 de juliol de 1936 acceptà bona part dels canvis que imposava el procés revolucionari, uns canvis que ultrapassaven el seu projecte. Però, al mateix temps, assumia el paper de representant de la petita burgesia, que comunistes i anarcosindicalistes li atribuïen amb condescendència. Era evident que els dirigents d'ERC havien quedat desbordats i impotents a partir del desencadenament de la guerra civil i una part d'aquella petita burgesia i d'aquella pagesia parcera amb la qual s'identificava el partit fins aleshores governant, va cercar la protecció del PSUC en front de l'onada col·lectivitzadora dels anarquistes i dels comunistes del POUM. Entitats com el CADCI i la Unió de Rabassaires, abans puntals del partit de Lluís Companys, ara havien passat a ser controlades pel PSUC o estaven camí de ser-ho. ERC va haver de crear la Unió de Menestrals, escollint un terme alhora arcaic i amable, en front del GEPCI (Gremis i Entitats de Petits Empresaris del Comerç i de la Indústria), que el PSUC organitzà, amb notable preocupació i disgust de la CNT-FAI, que considerava que no podien existir més que sindicats d'assalariats.

No coneixem les tirades dels diaris de l'època de la guerra civil, però *Solidaridad Obrera* i *Treball* es degueren beneficiar d'una expansió que degué afectar tant *La Humanitat* com *La Publicitat* i possiblement més al diari

d'ERC que al d'Acció Catalana. Segons Susanna Tavera, la *Soli* tirava 150.000 exemplars l'agost de 1936 i una mitjana de 100.000 l'any 1938. Tres anys abans de la guerra, al 1933, n'editava 26.000 i la primera meitat de 1936 arribava als 31.000, després d'una gran reducció l'any 1935.

Es pot dir que la premsa adherida a les esquerres republicanes catalanes anterior al 19 de juliol de 1936 no va incrementar el seu nombre de capçaleres i fins i tot va perdre algunes com ara *La Rambla* i *Mirador*. Com que no participà en les apropiacions i col·lectivitzacions d'altres periòdics, va continuar en una posició minoritària però ara rodejada d'una premsa que estava sota el control comunista o anarcosindicalista en una majoria aclaparadora. Les consignes comminatòries tendiren a substituir la persuasió. Als subscriptors de premsa confiscada no se'ls permeté donar-se de baixa. Però tot i això i de la censura de guerra, no desaparegué un pluralisme restringit.

Després de la prova de força dels fets de maig de 1937, un cop liquidat el POUM i reduïda la força de la CNT-FAI, el PSUC apareixia com el soci a parts iguals d'ERC en el govern de Catalunya i fins i tot com un aspirant a invertir els papers amb ajuda de la poderosa influència del PCE i dels socialistes negrinistes.

Els successius governs de Juan Negrín van anar laminant l'autonomia ampliada de guerra després d'haver confiscat, al maig de 1937, el servei d'ordre públic i la censura, una competència aquesta darrera que afectava directament la premsa de Catalunya.

Les relacions dels dos socis del govern de la Generalitat van ser cada vegada pitjors a mesura que s'apropava la desfeta, de tal manera que s'arribà a l'extrem de no poder-se formar cap govern de la Generalitat a l'exili després del pas de la frontera.

La guerra anà devorant la llibertat i diluint la igualtat després d'haver liquidat la fraternitat. La premsa patia cada vegada més problemes de paper i de personal a causa de la mobilització. No obstant, havia de mantenir la moral de la reraguarda, atesa pels bombardeigs i la gana, mentre s'acostava la fi. Avui, a les hemeroteques, les seves planes ens mostren l'esforç de la millor premsa per a mantenir la serenitat i un mínim de normalitat tot i que els periòdics també estaven en guerra.

En citaré un exemple i amb aquest acabo. Carles Rahola publicava, el 8 de febrer de 1938, a *L'Autonomista*, un article, un dels que li costaren la vida un any més tard, on

comentava que un petit jardí per als infants, inaugurat feia pocs anys a Girona, acabava de desaparèixer per les obres d'un refugi: "Avui, per imperatius indeclinables de la guerra ha estat destruït el petit jardí. En aquell indret on jugaven plàcidament els infants, part de la població civil podrà refugiar-se, com si fóssim en el temps de les cavernes, contra el perill de bombardeig dels qui, en llur follia de sang i destrucció, atempten contra les nostres llibertats i contra la independència de la pàtria que no pot morir. S'acabarà algun dia, tard o d'hora, la guerra interminable; s'acabarà amb la victòria de l'Espanya republicana i democràtica, germana de França i de tots aquells altres pobles que senten, per damunt de tot, la dignitat d'ésser lliures. I aleshores, en lloc dels refugis que rememoren —en plena civilització!— èpoques de terror i de salvatgisme refinat, hom tornarà a construir en aquesta "terra de gestes i de beutat" que és Girona Immortal nous jardins de la infància, sense plànyer-hi res per als infants...i per aquells altres infants que són els vellets. Tornaran a jugar llavors els petits al sol, sobre la sorra neta, enmig de flors i arbusts".

Nota bibliogràfica

Aquesta nota historiogràfica segueix l'ordre temporal d'edició de les publicacions: Santiago Albertí, *El republicanisme català i la restauració monàrquica (1875-1923)*, Albertí, Barcelona 1973./ Joan B. Culla, *El catalanisme d'esquerres. Del grup de L'Opinió al Partit Nacionalista Republicà d'Esquerra (1928-1936)*, Curial, Barcelona 1977./ Maria Campillo, *La premsa a Barcelona, 1936-1939*, Centre d'Estudis d'Història Contemporània, Barcelona 1979./ Maria Dolors Ivern, *Esquerra*

Republicana de Catalunya (1931-1936), Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 1988-1989./ Francesc Espinet: *Premsa, comunicació i cultura a Catalunya durant el primer terç del segle XX*, UAB, Bellaterra 1989. / Enric Marín, *La premsa diària de Barcelona durant la Segona República, 1931-1933, aproximació històrica i anàlisi formal*, tesi doctoral, UAB 1989./ Joan B. Culla i Àngel Duarte: *La premsa republicana*, Diputació de Barcelona-Col·legi de Periodistes de Catalunya, Barcelona 1990./ Josep M. Casasús, "La renovació periodística a Catalunya dels anys de la Generalitat republicana", *Anàlisi* núm. 13, 1990. / Josep Lluís Gómez Mompert: *La gènesi de la premsa de masses a Catalunya (1902-1923)*, Pòrtic, Barcelona 1992./ Jaume Guillaumet, *Història de la premsa, la ràdio i la televisió a Catalunya, 1641-1994*, Edicions La Campana, Barcelona 1994./ Josep M. Figueres, *Breu història de la premsa a Catalunya*, Barcanova, Barcelona 1994./ Josep M. Figueres, "Apropiacions de la premsa a Catalunya durant la Guerra Civil", *Anàlisi* núm. 20, UAB, Bellaterra 1997./ Enric Marín, Ramon Alquézar i Mercè Morales (coords.), *Esquerra Republicana de Catalunya, 70 anys d'història (1931-2001)*, Columna, Barcelona 2001./ Àngel Duarte, *Història del republicanisme a Catalunya*, Eumo-Pagès, Vic-Lleida 2004./ Santiago Izquierdo: *República i autonomia. El difícil arrelament del catalanisme d'esquerres (1901-1931)*, Afers, Catarroja 2006./ Josep Santesmases (dir.): *Republicans i republicanisme a les terres de parla catalana, actes del VIé congrés de la CCEPC (Barcelona 2-4 de novembre de 2006)*. Cossetània, Valls 2008./ Enric Pujol (dir.): *El somni republicà. El republicanisme a les comarques gironines (1900-1936)*, Viena Edicions-Casa de Cultura de la Diputació de Girona, 2008.

Annex

Vendes de diaris a Barcelona 1935 Tirades

	(<i>La Humanitat,</i> 16 juliol de 1935)	(<i>Schwartz-rot</i> <i>Buch, 1935)</i>
<i>La Vanguardia</i>	149.516	250.000
<i>La Humanitat</i>	52.146	30.000
<i>El Diluvio</i>	48.277	150.000
<i>El Mundo Deportivo</i>	32.546	-
<i>Las Noticias</i>	12.620	40.000
<i>El Dia Gráfico</i>	11.436	30.000
<i>La Publicitat</i>	11.402	30.000
<i>Renovación</i>	2.202	20.000
<i>La Veu de Catalunya</i>	2.170	40.000
<i>El Correo Catalán</i>	1.398	5.000
<i>El Matí</i>	517	5.000
<i>L'Instant</i>	-	30.000
<i>Diario de Barcelona</i>	-	30.000
<i>La Noche</i>	-	30.000
<i>El Noticiero Universal</i>	-	20.000
<i>Solidaridad Obrera</i>	-	5.000

Comentari. Les dues estadístiques són contradictòries encara que fan referència a dos àmbits diferents: la venda a Barcelona en el primer cas i la tirada en el segon. Pel que fa a *La Humanitat* la contradicció és evident. Segons l'estadística alemanya no superava ni *La Veu* ni *La Publicitat*, com al mateix diari d'ERC es deia. En el cas d'un competidor tan important com *El Diluvio*, el seu caràcter era massa barceloní per a considerar que es venien molts més exemplars fora de Barcelona que en aquesta ciutat. En aquest cas tendim a donar més crèdit a l'estadística alemanya que a la catalana.